Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 6. LIPANJ 1936. GOD. IV.

Izlazi mjesečno.

Cijena Din 5·—

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREPČANA

BROJ 6. GOD. IV. LIPANJ 1936.

Ing. F. Š.:

GRADJEVNE I GOSPODARSKE POTREBE GRADA ZAGREBA

U prošlom smo broju »Zagreba« prikazali financijalno stanje grada Zagreba i ogromno, upravo preogromno preopterećenje njegovih gradjana. Zagreb je preopterećen, njegovi su gradjani do skrajnje skrajnosti financijalno iscrpljeni, oni ne mogu više. Zagreb traži jednakopravnost, jer samo jednakopravan gradjanin može biti dobar državljanin. Zagreb, koji je na čelu svojeg hrvatskog naroda, svjesno i dobrovoljno najviše sudjelovao kod temeljenja ove naše države Kraljevine Jugoslavije, čeka već punih 18 godina na jednakopravnost. Zagreb, koji je toliko dao ovoj državi, ima i sveto pravo da i država bude prema njemu pravedna.

Što Zagreb traži od države?

Zagreb traži:

I. Željeznički most na Savi se gradi, kolni most ima se graditi, ali ujedno treba bez odlaganja izgraditi i novi kolni most u Trnju. Ove izgradnje spominjemo samo zato, da se ne bi možda pronašli ma bilo kakovi uzroci, da ove izvedbe zapnu ili da se odugovlače radi poznatih kakovih »budžetskih nemogućnosti«, kaošto se to već dogodilo ovdje u Zagrebu kod nekojih državnih gradnja.

Sve ove kao i ostale državne gradnje, koje ćemo još navesti, imaju se izvadjati potpuno na trošak državnih doprinosa, te se imade jednom za uvijek prestati za grad Zagreb osebujnom praksom, da se od našeg grada traži uvijek neki veliki doprinos za takove čisto državne gradnje, kaošto je to bila praksa kod dosadanjih gradnja podvožnjaka.

Tako je grad Zagreb doprineo za gradnju podvožnjaka:

preko Savske ceste kod Crnadkove ulice	Din 2.118.000.—
na Savskoj cesti kod Cvijetne ceste	Din 1.461.200.—
Preko Tratinske ceste	Din 788.720.—
i preko Varaždinske ceste	Din 180.000.—
Ukupno	**Din 4.749.920.—**

Ovaj ogromni doprinos posve je nepravedno ubran od grada Zagreba, ali svakako sukrivnjom tadanjih gradskih vlastodržaca.

Sada su neodloživo potrebne izgradnje triju novih podvožnjaka i to: U Heinzelovoj ulici, na zapadnoj strani kolodvora Zagreb-Sava i u Ljubljanskoj ulici. Najpotrebnija je izgradnja podvožnjaka u Heinzelovoj ulici. Za istog je predvidjen trošak od nekih 4.5 milijuna Dinara, ali opet po staroj praksi ima »Generalna Direkcija« državnih željeznica smjelost tražiti za taj podvožnjak od općine grada Zagreba i od zagrebačkoga tramvaja doprinos u polovicu.

Ovaj se doprinos traži, jer da je taj podvožnjak potreban radi »proširenja grada i tramvajskoga saobraćaja«.

Pitamo i tražimo odgovor: Koliko je grad Beograd i beogradski tramvaj doprineo za gradnju novog mosta preko Save za spoj sa Zemunom kao i za ostale saobraćajne objekte u Beogradu?

U Zagrebu se ne će više naći zastupstvo, koje bi odobrilo takav doprinos.

II. Treba isto tako bez odlaganja pristupiti izgradnji perona i proširenju zagrebačkog glavnog kolodvora. U tu svrhu potrebno je podignuti samu kolodvorsku zgradu za jedan sprat, te izgraditi t. zv. otočne perone, kao i podignuti željezničku prugu od Maksimira i prema Černomercu. Neophodno je takodjer potrebno izvesti i drugi kolosjek na pruzi Zagreb—Zidani most, ili bar predbježno sada Zagreb—Zaprešić, budući je pruga kao i sam glavni kolodvor u Zagreb izvržena najvećem putničkom i teretnom prometu, koji se ne može redovito odvijati uslijed navedenih nedostataka. Znamo da su za sve ove gradnje već davno priugotovljeni potrebni nacrti koji nestrpljivo čekaju da se prema njima već jednom započne izgradnja.

III. Ravnateljstvo državnih željeznica, a u tom ih slijede i ostala državna, banovinska i gradska nadleštva posve neopravdano nabavljaju svoju potrebu za ugljen izvan Savske banovine.

Osobito pako zapostavljeni su naši sjeverno hrvatski ugljenici u Zagorju i Podravini. Ravnateljstvo državnih željeznica u Zagrebu, ne znamo iz kakvih razloga, nabavlja od svoje godišnje potrebe 450.000 t. samo 27 posto iz ugljenika Savske banovine, a 73 posto uvaža iz drugih krajeva. Ugljenici u našoj banovini su upravo u krajevima gdje obitava najsiromašniji ali i najradiniji naš zagorski narod, pak bi prema tome trebalo tom narodu više pravednosti i više uvidjavnosti od strane državnih i ostalih nadleštva.

IV. Sve jeftimbe (jugoslavenski — licitacije) za državne gradnje i nabave za zagrebačko ravnateljstvo (jugoslavenski — direkciju) državnih

željeznica treba obdržavati u Zagrebu, da se time pruži priliku i našim zagrebačkim privrednicima mogućnost sudjelovanja kod istih.

V. Kao posve nepotrebnu ustanovu t. zv. »Generalnu direkciju državnih željeznica« u Beogradu treba ukinuti, a njene poslove prenijeti na pojedina ravnateljstva, koja će sigurno znati i moći više uredovati i savjesnije rješavati sve poslove odnoseće se na saobraćajni promet i njegove potrebe.

VI. Neophodno je potrebna izgradnja obilazne ceste oko Zagreba, koja bi se odvajala od željezničkoga prelaza u Stenjevcu, te išla uz Savu usporedo sa Ilicom do ceste na Kanalu, a odavle prema aerodromu gdje bi ulazila iza Maksimira na današnju državnu cestu vodeću u Sesvete. Ova bi cesta služila ujedno i kao glavni obrambeni nasip protiv poplave Save čitavog šireg gradjevinskoga područja Zagreba t. j. sadanjeg i budućeg velikog Zagreba. Gradjevno područje budućeg Zagreba leži na visinskoj koti 113.50-114.0, to znači da se može kod visokog vodostaja Save preliti na ovo područje oko 3 metra visoko. Ova bi se obilazna cesta imala dakle sagraditi poprijećno na 3.5 m vis. nasipa. Cestu ovu treba načiniti kao prvorazrednu za teretni i za brzi saobraćaj, kao i za budući tramvaj, te bi s toga imala biti izvedena 33. Om širine t. j. sve prema obrazloženom predlogu našeg uvaženog »Društva za puteve«.

VII. U našoj Savskoj banovini razvija se cestovni saobraćaj sve više i više, a pogotovo na onim cestama gdje saobraćavaju autobusi, koji su postali za manje daljine najshodnije sredstvo za osobni i teretni prevoz. Uslijed toga mora se maksimalna dozvoljena težina od 8 tona povisiti na 12 tona, te prema tome preurediti mnoge mostove a ne samo ceste. Velika većina europejskih država već je u velike preobrazila svoje ceste. Takovo uredjenje znači ušteda u cestovnom gospodarstvu i veliki napredak gospodarstva same države.

Dobrim i uredjenim cestama podigao bi se promet, trošio špirit, kako je propisano mješanje sa benzinom, što bi u velike koristilo i poljoprivredi.

Turizam, koji nam nosi znatnu korist u velike bi se podigao, a najglavnije je ipak to, da bi hiljade marnih ruku našega naroda našlo zaposlenja i zarade.

Kako najviše nezaposlenih ima u gradu Zagrebu, to je najpotrebnije da država sve ceste vodeće u Zagreb i oko Zagreba temeljito uredi i modernizira na isti način kako je to država do sada izvela oko Beograda.

VII. Grad Zagreb mora najenergičnije tražiti od države, da već jednom pristupi sistematskoj regulaciji rijeke Save. Pitanjem regulacije Save, tog životnog pitanja cijelog našeg Posavlja, a napose bliže okoline grada Zagreba, datira samo od sedamdesetih godina prošloga stoljeća.

Madjarsko ministarstvo, pod koju je kompetenciju spadala rijeka Sava, nisu se brinuli i nisu imali volje da urede rijeku Savu, njima je preče bilo, da našim hrvatskim novcem urede svoje rijeke i obale, napose Dunav usred Budimpešte. Ovo »bratstvo« nas je skupo koštalo, ali je zato njih i njihovo bratstvo vrag odnio za uvijek.

Koliko nam je poznato g. 1927. preradjena je i nadopunjena osnova za regulaciju Save sastavljena još g. 1898. te predložena nadležnoj oblasti na preispitivanje i odobrenje. Za sudbinu ove osnove ne znamo.

U prošlom zasjedanju Narodne Skupštine bile su u tom predmetu iznešene interpelacije, ali odlučujući nisu našli nikada potrebno razumijevanje, a niti se nalazila zato potrebno novčana sredstva. No našlo se ipak nekih 130 milijuna Dinara iz državnih sredstava za izvedbu obaloutvrda rijeke Save, ali dakako u Beogradu, dok mi ovdje u Zagrebu moramo biti pripravni na pogibelj od poplave, budući sadanji obrambeni nasipi niti su dosta jaki, niti dosta visoki, da zadrže Savu od preljeva i gradske predjele od poplava. Nepravedno i nejednakopravno, da grad Zagreb mora svoje savske obalne nasipe uredjivati i utvrdjivati na trošak svojeg posebnog socijalnog prireza, koje teško snašaju i onako već preopterećeni gradjani, dok takove radnje spadaju u dužnost države, odnosno na teret državnog proračuna, kao što to i sada čini država u Beogradu.

IX. Grad Zagreb imade radi svojeg budućeg razvitka veliki interes, da mu bude okoliš, koji gravitira prema njemu, plodan i kultiviran. Pučanstvo u tim Zagrebu bližim krajevima mora biti gospodarski jako, da može suvišak svojih poljoprivrednih proizvoda otpremati u Zagreb. Nužno je stoga, da država provede čim veće melioracije tla. U našoj Kraljevini imade oko 1.070.000 hektara poplavnih i močvarnih zemljišta, koja bi se mogla stručno provedenom melioracijom privesti u plodno gospodarsko zemljište.

I ovdje prednjači Savska banovina, jer imade oko 450.000 hektara ili gotovo 40 posto od svoje površine, koje treba meliorirati.

Zagreb najviše zanima Lonjsko polje, koje se pitanje povlači gotovo već skoro 15 desetljeća. Melioracijom Lonjskoga polja, što bi stajalo kojih 80—90 milijuna Dinara, dobilo bi se sigurno oko 100 hiljada jutara prvorazredne plodne zemlje. Prijašnje tudjinske vladavine, koje su pljačkale Zagreb i Hrvatsku, nisu naravno imale razumijevanja za naše potrebe. A sada? Sada treba složan narod jednodušno zahtjevati, da se njegovim novcem uredjiva i poboljšava lijepa naša domovina.

X. Ponovno iznašamo zahtjev, da grad Zagreb treba preko države prisiliti Trbovljansku ugljenokopnu družbu, da već jednom načini propisne naprave za ispiranje svojeg ugljena, jer je jedna od velikih neprilika i upravo neprocijenjiva šteta za gradjevinarstvo u Zagrebu od onečišćivanja rijeke Save otpadnim vodama Trbovljanskih ugljenokopa.

Sve dosadanje molbe, žalbe i pretstavke privrednih ustanova, a naročito od strane poglavarstva grada Zagreba ostale su do sada bez rezultata. Niti višekratne interpelacije u Narodnoj skupštini nisu pomogle.

Šteta, koju ovakovo onečišćivanje Save nanaša cijelom poplavnom području od Zidanog mosta pa sve do Rugvice ispod Zagreba, upravo je neprocijenjiva. I ribarstvo na tom dijelu Save gotovo je sasvim uništeno, budući ugljen uništava hranu u vodi, koju treba riba.

Dobava danas jednog od najvažnijeg gradjevinskog materijala šljunka i pijeska vrši se za gradnje u Zagrebu većim dijelom iz materijalnih graba izvan savskoga korita na starim naplavinama, a koje su bile plodne livade i oranice, dok je primjesom ugljena šljunak i pijesak u koritu Save postao za gradjevinarstvo posve neuporabiv. Ovakovo uništavanje plodnih zemljišta osiromašuje naše seljaštvo, a ujedno se pogoršavaju i higijenske prilike cijelog gradskog okoliša stvaranjem baruštine u ovako iscrpljenim i napuštenim materijalnim grabama.

Onečišćivanjem Save pogodjeni su i oštećeni najviše interesi grada Zagreba.

XI. Stanje zagrebačkih prosvjetnih zavoda je teško i neodrživo. Činjenica je, da stradaju svi naši prosvjetni zavodi u Zagrebu radi raznih »budžetskih nemogućnosti«.

Hrvatsko narodno kazalište ima veliku prosvjetnu svrhu i ono je ponos ne samo Zagreba, nego cijele Hrvatske. Hrvatsko kazalište ne traži milostinju, ono traži samo svoje i od svoga. Potrebe našeg kazališta temeljito je u našoj javnosti obrazložio vrli naš intendant Dr. Branko Šenoa, te uz njega i uz njegove zahtjeve i predloge stoji nepokolebivo cijeli Zagreb, što neka sada odlučujući prime na znanje.

XII. Isto je tako naša zagrebačka javnost ostala zbunjena i ogorčena čitajući, da su morale biti božićne ferije produljene na našem sveučilištu za nekoliko tjedana s razloga, što nije država dostavila kredite za ogrijev i za osvetljenje. S istih razloga bila su obustavljena i predavanja u pučkom sveučilištu.

Sadanji rektor gosp. Dr. S. Hondl temeljito je u svojoj predstavci obrazložio gradjevne i ine potrebe na svim fakultetima našeg zagrebačkog sveučilišta. U toj predstavci ustanovljuje kako se upravo maćuhinski postupa sa našim najvećim učevnim zavodima.

Državni proračun za god 1935/36 daje za novogradnje zgrade beogradske univerze Din 20.000.000.—, ljubljanskom 7.500.000.—, a zagrebačkom sveučilištu koje imade potpune sve fakultete, samo svotica od Din 2,655.000.— Zagrepčani se upravo snebivaju kad čitaju, da se na pr. nije mogla još radi nedostatnih sredstava dovršiti ortopedska klinika, koja treba za dovršenje i uredjenje samo Din 2.500.000.— Još je gore sa

poljoprivrednim šumarskim fakultetom. U državni proračun za god. 1933/34 unišla je za produženje izgradnje toga fakulteta u Zagrebu svota od Din 4.000.000.— a u proračunu za god. 1934/35 svota od Din 1.000.000.—, ali ni jedna ni druga svota nije privedena namijenjenoj svrsi.

Uslijed toga se ne može držati obuka u već dovršenom paviljonu u Maksimiru, ne može se naime obučavati polovično obuka u Maksimiru, a polovično u gradu, jer je medjusobna udaljenost oko 5 km.

Najgore je pako sa našim veterinarskim fakultetom, jedinim takovim u našoj državi, na taj kao da se zaboravlja t. j. ne zaboravlja se, nego se kani ustrojiti još jedan fakultet, naravno na državni trošak, u Beogradu i uvjerava se da je za taj novi veterinarski fakultet već priredjena lijepa svota od Din 15.000.000.— Uslijed toga, naravno, ne može se davati što za zagrebački fakultet. Mi Zagrebčani poručujemo, ako želi Beograd veterinarski fakultet, može si ga ustrojiti i uzdržavati o svom trošku, makar i uz pomoć svojim obližnjih banovina, ali nikako na državni trošak, na koji račun Zagreb najviše doprinaša.

U Zagrebu treba država sagraditi novu zgradu za sveučilište (pravni i filozofski fakultet) jer sadanja zgrada, koja je sagradjena g. 1856 za bolnicu, a od god. 1868. do 1882. upotrebljavana za tvornicu duhana, više danas ne odgovara svrsi.

Isto tako treba nova zgrada za veterinarski fakultet, kao i upotpuniti i dovršiti zgrade za medicinsko i šumarsko-gospodarske fakultete.

XIII. Naši muzeji stradaju radi nedostatka. Država tako neznatnim svotama snabdjeva naše muzeje, da su ti upravo u propadanju. Naš etnografski muzej, svjetskoga glasa, kao i svi ostali narodni muzeji upravo su prenatrpani u svojim nepodesnim prostorijama. Predmeti od velike znanstvene i umjetničke važnosti stradaju radi nedostatnih prostorija, trunu i gnjile u vrlo vlažnim podrumima.

Neminovna je stoga potreba, da se u Zagrebu pristupi izgradnji muzejske palače, da se tako dobe podesne prostorije za smještenje velikih spomenika naše slavne prosvjetne i umjetničke prošlosti.

Našu umjetničku akademiju spasili su od propasti samo naši zagrebački dobrotvori, koji su svojim doprinosom omogućili, da se ova državna zgrada bar donekle popravi i uzdrži.

Zagrepčani najodlučnije traže, da se i tu čini svoju dužnost, t. j. da država obnovi i uredi zgradu i našu umjetničku akademiju digne na stupanj visoke škole.

XIV. Potreba gradnje sudbene palače za smještenje naših zagrebačkih sudova već je u našoj javnosti raspravljana do u pojedinosti.

Zgrade u kojima se sada nalaze naši sudovi postale su potpuno nepodesne. Država treba bez odlaganja sagraditi u Zagrebu na podesnom mjestu sudbenu palaču, koja će svojim oblikom i svojim prostorijama, a

ujedno snabdjevena sa svim potrebnim unutarnjim uredjajima, odgovarati onoj velikoj osnovi, kojoj će biti namijenjena.

Grad Zagreb će sigurno naći i dati za tu palaču zgodno gradilište, ali ne smije ostati samo kod »poiskanja«.

Što se tiče sjedišta Vrhovnog Suda (Stola Sedmorice) to je pitanje, pouzdano se nadamo, konačno riješeno, da imade taj vrhovni Sud ostati u Zagrebu. Jedan od prijašnjih ministara Pravde htio je doduše g. 1934. prigodom proračunske rasprave u narodnoj skupštini, prekriomčariti kroz financijalni zakon, sjedište kasacionog Suda t. j. sve usredotočiti u Beogradu, ali je naišao na oštar otpor i morao odustati od ove nakane. Nadamo se, da se već neće naći takav ministar, koji bi se usudio dirati u to pitanje. Zagreb i svi Hrvati odbiti će uvijek najodlučnije takav običaj.

XV. Zgrada ženske kaznione na Savskoj cesti u velike priječi razvitak onog dijela grada. Treba ovu zgradu u najskorije vrijeme napustiti i takovu kaznionu sagraditi negdje u pokrajini. Takove kaznione ne spadaju u grad.

XVI. Streljanu u Maksimiru treba premjestiti u koje u tu svrhu podesnije mjesto na pr. preko Save, jer streljana ne spada, više u Maksimir. Tim odstranjenjem moći će se naš divni perivoj proširiti i dati prilike uživanju prirode i odmora našem napaćenom zagrebačkom gradjaninu.

XVII. Isto tako treba maknuti vojnu kaznionu iz Nove Vesi, jer ni takova ne spada tamo. Grad se razvija, pa uslijed toga ne može jedna kazniona ostati u središtu grada, a napose ne u tako dvije lijepe i prometne ulice, kašto su Nova ves i Medvešćak.

XVIII. Neophodno je nužno i potrebno, da se sadanja vojna bolnica u Vlaškoj ulici, koja je već davno postala nepodesna, što se tiče mjesta, gradnje i higijene, premjesti.

XIX. I Zagrebački Zbor treba obilnu potporu iz državnih sredstava. Zagrebački Zbor stvorili su zagrebački gradjani i privrednici g. 1909. iz vlastite pobude i iz vlastitih sredstava, da time unaprede privredu, u prvom redu domaću proizvodnju, ali i promet stranaca.

Tri predratna zbora imali su izvjesni izložbeni značaj i polučili su veliki uspjeh, te nisu imali nikakove potpore. Poslije Ujedinjenja sve do danas Zbor je u stalnom napredku i ako je osim neposrednih povlastica uživao sa strane države ispočetka minimalnu, a kasnije nikakovu materijalnu pomoć. Jedino možda kakovu moralnu pomoć, kada se koji od gg. ministara sa svojim načelnikom udostojao doći na otvorenje zbora i tom prilikom pohvaliti voditelje ove u svakom pogledu altruističke institucije, koja ima veliku važnost ne samo za privredu grada Zagreba, nego i za privredu cijele države.

Nakon 26 godina nadasve uspješnoga i korisnoga rada Zagrebački Zbor gradi sada svoje stalne izložbene prostorije, koje će odgovarati ne

samo najmodernijim iskustvima i načelima, nego i ukrasu i ugledu grada Zagreba. U tu svrhu treba znatna novčana sredstva, koja će biti investirana na veliku i opću korist cijele naše privrede.

Država je pozvana, da obilnim sredstvima podupre Z. Z. da ovaj može dostojno izvršiti svoju zadaću.

XX. Čitali smo, da će monopolska uprava da podupre gradjevnu djelatnost u Beogradu, graditi zgrade za nekoliko desetaka milijona Dinara.

Monopolska uprava dobiva u Zagrebu godišnje preko 150 milijuna, a nije se sjetila, da i u Zagrebu treba poduprijeti gradjevnu djelatnost. Mi smo Zagrebčani dobri samo za davanje, a ne za primanje.

XXI. Zagrebačka Prvostolna crkva nalazi se u vrlo teškom gradjevnom stanju. Samo za popravak trebalo bi oko 3 milijuna Dinara. Prije provedbe agrarne reforme imala je Crkva svoj stalni dohodak od zemljišta, a sada nema nikakovog. I tu bi trebala država hitno priskočiti u pomoć obilnim novčanim sredstvima.

U Beogradu će se graditi Hram Sv. Save za nekih 50 milijuna Dinara. Sigurno je, da će i ovdje država doprinijeti najveći dio. Neka se ne zaboravi i na Zagreb.

XXII. Gospodin ministar pošta i brzojava je navijestio veliko proširenje i moderniziranje telefona. Na žalost u tom nagovještavanju nismo nigdje naišli o spomenu potrebe proširenja telefona u Zagrebu. U Zagrebu čeka još sigurno nekih 4000 stranaka na telefon, a imade raspoloživih jedva 10.000 brojeva. Kada koja nova stranka traži priključak telefona, dobije poznati odgovor »nema budžetskih mogućnosti«. Hitno je i nužno, da se zagrebačka telefonska mreža proširi, a za to treba naći tih budžetskih mogućnosti i za Zagreb.

XXIII. Poštanska štedionica gradi u Beogradu velebnu palaču za kojih 50.000.000.— Din. Od Zagreba ima poštanska štedionica najveći prihod, ali zato u Zagrebu ne nadje za shodno, da išta investira i time pomogne zagrebačkom gradjevinarstvu i ostaloj privredi.

XXIV. Posve je nepravedno i nejednakopravno, da sva ovdašnja državna nadleštva moraju nabavljati sve potrebne tiskanice i formulare u Beogradu, dok naše najmodernije uredjene štamparije ne mogu dobiti ovih državnih poslova i ne mogu dovoljno zaposliti svoje vješto radništvo. U tim službenim tiskanicama nailazimo na riječi i izraze, koji nikako ne odgovaraju našem čistom i savršenom jeziku i našem kulturnom shvaćanju. Zar nakon stogodišnjeg jubileja našeg kulturnog preporoda moramo se opet vraćati u čistoći svojeg jezika dalje u natrag, nego što smo bili prije stotinu i više godina.

XXV. I kod podjele državnih štipendija treba primijeniti potpunu jednakopravnost. Odnosna resorna ministarstva neka od sada bezuvjetno

uzmu u obzir kod podjeljivanja štipendija i zagrebački medicinski tehnički i ostale fakultete.

»M i s m o j e d n a d r ž a v a i m i m o r a m o j e d n a k o s e b r i-n u t i z a s v e k r a j e v e i j e d n a k o d i j e l i t i s v a d o b r a š t o i h i m a m o«.

Ove lijepe riječi, kako spomenusmo u prošlom broju, izrečene u Senatu po jednom bivšem ministru predsjedniku, neka se već jednom primijene i gradu Zagrebu.

S l o ž n a v o l j a i s l o ž a n z a h t j e v k r a l j e v s k o g s l o b o d-n o g i g l a v n o g i p r e s t o l n o g g r a d a Z a g r e b a i n j e g o v o g s v i j e s n o g g r a d j a n s t v a s v e ć e t o p o s t i ć i.

Ivan Ulčnik:

Naši stari zagrebački privrednici

FELLNER FERDINAND. Početkom druge polovice prošlog stoljeća nalazila se »Na Kaptolskimi vrati« br. 79 i 80 trgovina brašna, masti i drugih plodina za ljudski užitak. Vlasnik ove trgovine bio je Ferdinand Fellner ili kako su ga tadanji zagrepčani zvali »Der Schmalzler vom Kapital«, jer se je kod njega dobivao izvrstan i putar i maslo. U zimi počam od Sesveta tu su se prodavali izvrsni orasi, koje je Fellner dobivao čak iz carevine Turske — iz Bosne, gđe su bile nekada zasađene čitave orahove šume. Na žalost su te šume u novije doba jako posječene, što je svakako velika šteta za naše gospodarske i izvozne prilike, jer se baš u naše doba orahovo drvo jako traži i u velike cijeni, naročito za ratne potrebe. Fellner rodio se 25. ožujka 1818. u Temišvaru. Potekao je iz mlinarske porodice, koja je bila švapskog porijekla. Bila su tri brata. S i m o n trgovao je u Budimpešti sa banatskim brašnom, koje je za cijelu Europu bilo prvorazredno. Nije tada u trgovini brašna bilo konkurencije iz Rusije i Amerike, kao danas. F e r d i n a n d imao je trgovinu u Zagrebu, a najmlađi F l o r i j a n vodio je očinski mlin u Temišvaru, pa je oba brata opskrbljivao sa mlinskim proizvodima.

Spomenuli smo da je Ferdinand Fellner imao trgovinu brašna »Nad kaptolskimi vrati« br. 79. God 1878. nazvao se je taj dio ulice sa onim dijelom »Pod kaptolskimi vrati« Bakačevom ulicom. Fellnerova kuća dobije tada br. 12. Ta kuća bila je sve do 16. listopada 1858. vlasništvo udove Illz Franjice[1]), pa ju je Fellner te godine kupio za 4300 for. Već god. 1834. spominje se Franjica Illz kao vlasnica navedene kuće, pa se po tome vidi da je kuća bila stara.

[1]) U oglasnom dijelu »Agramer Zeitunga« od 14. siječnja 1834. oglašuje Illz M. A., suprug Illz Franjice trgovinu špeceraja, vina i rakije. Trgovina imala je ime »Zum rothen Malteserkreuz«. U oglasu istih novina od 1. kolovoza 1848. oglašuje trgovinu dječjih igračaka.

Fellner je u kući br. 79 imao samo trgovinu, a stanovao je kod takozvanih »Doljnjo kaptolskih vrati« u prvom spratu kuće koja je nosila br. 81. To je vidljivo iz popisa pučanstva iz 1857. gđe je popisan Ferdinand Fellner kao »Spilkarten-Fabrikant« sa suprugom Julijom rođ. 17. veljače 1825. Kada su god 1863. Doljnjo kaptolska vrata srušena, otkupio je Fellner dio zemljišta na kojima su ta vrata stajala i to česticu br. 145 u površini od 40 čet. hv. Tom zgodom je svoju kuću proširio spram Vlaške ulice, čime je i svoj dućan povećao.

U molbi od 20. ožujka 1863. koju je Fellner predao gradskom graditeljnom odboru, javlja da je od Kaptola kupio dio doljnjo-kaptolskih vrati koje će sam porušiti i prama priključenom nacrtu prigraditi svoju kuću. Nacrt izradio je graditelj Klein. Graditeljni vatrogasni odbor izdao mu je građevnu dozvolu od 30. ožujka 1863. br. 30, pa je zato platio 2 for. 45 novč. građevne pristojbe. Kada je Fellner tu prigradnju dovršio zamolio je 15. svibnja 1863. stambenu dozvolu. U molbi navađa da je gradnju izvršio na mjestu gđe su bila prije »koljna kaptolska vrata«. Graditeljni vatrogasni odbor podijelio je riješenjem od 18. lipnja 1863. br. 61. stambenu dozvolu. (Gradski građevni arhiv br. 30 i 61 god. 1863. Kod spisa priležі navedeni izvorni nacrt).

Fellner je izim trgovine brašna i mlječnih proizvoda, imao i tvornicu igraćih karata. O izvedbi igraćih karata spomenut ćemo ove podatke.

Već god. 1835. izrađivao je igraće karte Milan Hiršfeld, koji je bio rodom iz Bremena. Hiršfeld bio je neko vrijeme pomoćnik u Kisegu, gđe je oženio kćer svog poslodavca. Oko god. 1835. doselio je u Zagreb te u Dugoj ulici otvorio knjižaru i knjigovežnicu. Isprva mu je u Zagrebu dobro išlo, nu baš tvornica igraćih karata prouzročila je velike gubitke, i on je radi toga ostavio Zagreb i odselio u Graz. (M. Breyeri »O razvitku našeg knjižarstva« predavanje u Pučkom sveučilištu). Iz oglasa u »Narodnim Novinama« od 21. svibnja 1841. vidimo da je Milan Hiršfeld podignuo fabriku karata pa je igru prodavao po 5—7 novčića srebra.

Iz oglasne polemike u »Narodnim Novinama« od 1847. vidimo da je u trgovini igraćih karata bila žestoka konkurencija.

»Narodne Novine« od 19. svibnja 1847. bilježe da su ovih dana izašle igraće karte sa narodnim slikama gđe se predstavljaju »serbski ili horvatski kralj« ili koju lepu surkašicu, serežana ili Cèrnogorca«, sve u živim bojama naslikano. Nadalje se navađa da kako god je kartanje pogubna igra, to našu javnost ipak veseli, da se, ono što je naše i narodno može preporučiti. Istina je da je moguće nemoralno karte preporučivati, ali ipak karte mogu biti i zabava, no ne smije se njima žrtvovati imetak, vrijeme i poštenje. Na koncu pisac hvali Josipa Bäcka tvorničara u Dugoj ulici br. 791, koji prvi pravi narodne karte.

Oglasom »Narodnih Novina« od 26. svibnja 1847. preporuča Ferdinand Fellner narodne karte za »whist sa sličnostju obrazah, a na kecih sa vidikom Zagreba, Varaždina, Kalnika, Jurjevca, Mirne kolibe i biskupskog grada po naravi izvedene«. U oglasu Fellner tvrdi da je on prvi koji je ove narodne karte za whist u čeliku dao rezati i da su svake druge samo po njegovom uzorku pravljene.

U oglasu »Narodnih Novina« od 19. lipnja 1847. odgovara Josip Bäck da su narodne nošnje koje su na njegovim kartama slikane jednake onima, koje su se nosile na predstavi »Ljubav i Zloba«. Na kecovima su slike Krapine, Kalnika, Okića, Medvedgrada sa dvorom Šestine, Jurjaves, Narodni Dom i Bosiljevo, sve po naravi u bojama slikano. I tarok karte s narodnom nošnjom biti će skoro gotove. Budući da je whist karte sa velikim troškom izumio i izradio, to izvornost slika može i dokazati, a očitovanje tvornice karata gosp. F. F. (Ferdinanda Fellnera) u »Agramer Zeitungu« br. 41, da su njegove karte prve a svake druge prerađene, proglašuje (Josip Bäck) za očevidnu »omrazu« (klevetu). Da se ta novinska prepirka zapriječi pozivlje Bäck općinstvo da ono o tom svoj sud izreče.

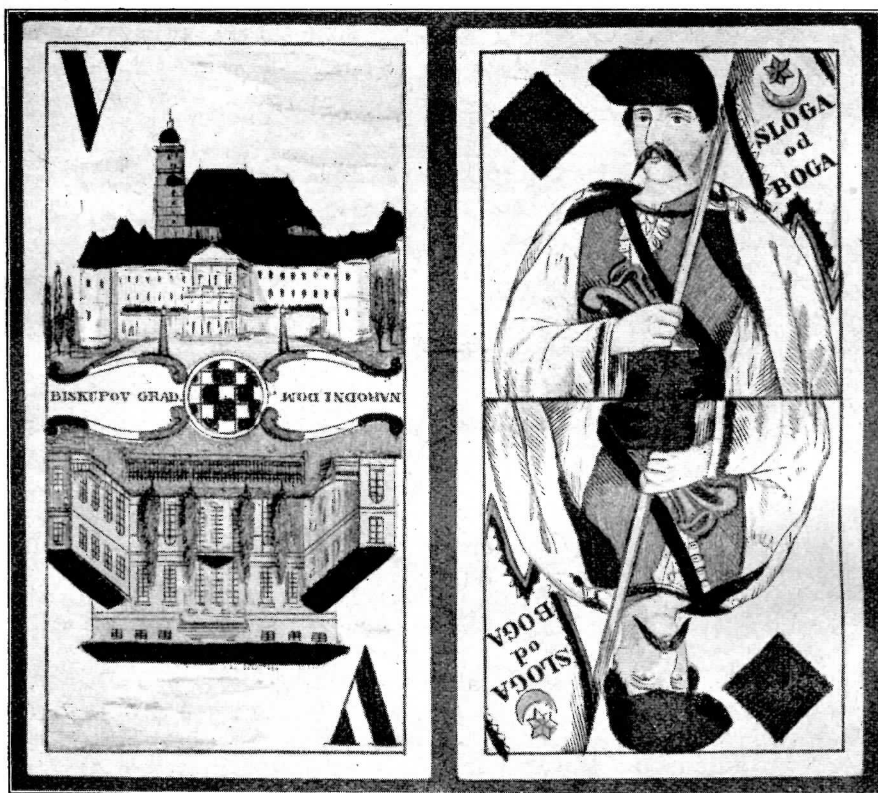
U »Narodnim Novinama« od 30. ožujka 1848. oglašuje Bäck whist, piquet i tarok karte sa slikama dalmatinskih, hrvatskih i slavonskih nošnja, sa bojama i grbom hrvatskim. God. 1862. počeo je Josip Bäck i trgovinu sa papirom u Dugoj ulici br. 969.

Josip Bäck imao je sina Josipa, koji je u Zagrebu bio poznat kao Josip Bäck jun. Iz obrtnog spisa br. 4962 iz 1869. vidi se da je Josip Bäck rođen u Grazu kao nezakoniti sin Josipa Bäcka tvorničara karata. Josip Bäck jun. radio je od 1. veljače do 1. prosinca 1869. kod zagrebačkog trgovca Gjure Cernadka. Molbom od 7. prosinca 1869. traži dozvolu za trgovinu papirom i pisarskim potrepštinama u Dugoj ulici br. 782 (sada br. 15). Gradsko poglavarstvo stavlja na Josipa Bäcka upit zašto se naziva »Josip Bäck junior«.

Zapisničkom izjavom izjavlja Josip Bäck da se on sa »junior« naziva po odredbi svog nezakonitog oca, pa je u Zagrebu jedino tako poznat. Ovo mu potvrđuju prisutni svjedoci Ferdinand Fellner i Dragutin Angerer, kojima su odnošaji obitelji Bäck bili dobro poznati. Ovu izjavu supodpisao je tadanji načelnik Cekuš, a zapisnik je vodio Josip Hribar. Nakon ovog uredovanja bude Josipu Bäcku jun. izdana zamoljena obrtnica.

Na prvoj Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonskoj izložbi u Zagrebu god. 1864. izložio je Fellner žitne i brašnate produkte u 28. izložbenom razredu. Odlikovan je srebrnom kolajnom.

Donašamo dva otiska iz igre tarok-karata koje su izrađene kod Bäcka. Na lijevoj strani vidimo taroka peticu na kojoj je slika stare katedrale sa Nadbiskupskim dvorom. Ispod toga nalazi se slika Narodnog

doma u Opatičkoj ulici, (danas Stol sedmorice). U sredini je hrvatski grb. Na desnoj strani je karo-dečko u nošnji serežana iz vojske bana Jelačića god. 1848., koji nosi zastavu sa lozinkom: »Sloga od Boga«. Na zastavi je ilirski grb mjesec i zvijezda. Potpuna i dobro sačuvana igra ovih tarok-karata nalazi se kod odbornika našeg društva g. arhitekta Ignjata Fischera, koji nam je otisnute primjerke dobrohotno posudio.

Ferdinand Fellner oženio se je 17. kolovoza 1843. sa Julijanom, kćerkom Matije Larocha koraliste zagrebačke katedrale. Svadbeni čin obavio je u franjevačkoj crkvi pater Eugen Rebić, gvardijan samostana, a kumovali su Ignatio Domhofer i Josip Schlichtinger.

Julijana Fellner akoprem nije imala čisti hrvatski odgoj, ipak je simpatizirala sa narodnim pokretom koji je u to doba do kulminacije oduševio cijeli Zagreb. Kada su zagrepčani banu Jelačiću prigodom njegovog povratka iz Insbrucka na 28. lipnja 1848. priredili svečani doček, sudjelovale su tu zagrebačke domorodne gospođe i djevojke pod vodstvom Ane pl. Mraović supruge tadanjeg gradskog fizika Aleksandra pl. Mraovića. Među gospođama nalazila su se tu imena: Vancaš, Hatz, Melinčević, Bogović,

Štanduar i mnoge druge. Našla se je tu i Julijana Fellner, koja je na dočeku poput ostalih sudjelovala u narodnoj nošnji. Bana Jelačića dočekalo je građanstvo na Katarinskom trgu. Sve je tada bilo oduševljeno gledajući u Jelačiću nadu i ispunjenje konačnog i pravog oslobođenja od Mađarskog nasilja. Kako znamo te su nade bile samo časovitog uspjeha, a zatim je došlo i opet apsolutističko nasilje i duševno zarobljenje. Hrvatski Narod je od tih četrdeset-osmanskih vremena crpio temeljitu pouku, kako se sloboda stiče i da sva narodna sila i blagostanje potiče iz samog Naroda, a ne iz ispraznog obećanja.

Julijana Fellner ostala je vjerna hrvatska rodoljubka. Usmena predaja pripovijeda ovo: Jednog dana dođe u Fellnerov dućan kuharica bana Šokčevića, koji je u banskoj časti naslijedio Jelačića. Kako je Šokčević bio eksponent bečkog apsalutizma, to naravno nije u Zagrebu bio obljubljen. Fellnerica da nekako dade srcu oduška metne u kuharičin lonac umjesto svinjske masti, crni »šmir« za kotače mazati, uz poklik: »to dajte jesti vašem gospodaru« (Šokčeviću). Kako je u dućanu bilo više ljudi ta se je dogodovština po Zagrebu brzo pročula. Policija se je, kako to već u apsolutizmu biva, sa tim događajem pozabavila. Fellner je imao dosta skakanja, kod »c. k. Policaj-Direkcije«, da nekako svoju domorodnu suprugu spasi od policajnog zatvora. Zagrepčani su Fellneričinu »šmir-demonstraciju« oduševljeno pozdravili, a Fellnerov dućan dobio je na račun toga još više mušterija. Iz popisa pučanstva 1857. vidi se da je Fellner imao kuću i na Potoku br. 45, (sada Tkalčićeva ulica br. 56).

God. 1878. kupi Fellner kuću u Svilanskoj ulici br. 909, (sada Preradovićeva br. 17). Ova kuća bila je prije vlasništvo Antuna Šimenca graditelja orgulja, koji je na zagrebačkoj izložbi god. 1864. za izložene orgulje dobio prvu nagradu (Gradski arkiv. br. 4 1868.)

Kod životopisa trgovca Ljudevita Hagenaurera (»Zagreb« br. 9 iz 1935.) spomenuli smo da je Fellner oko god. 1870. Hagenaueru predao trgovinu brašna i povukao se u mir. Fellner je podupirao kulturne sve ustanove, a naročito Hrv. narodno kazalište, te je sa suprugom bio oduševljeni posjetioc kazališta i imao stalnu ložu. Ferdo Fellner umro je 19. rujna 1881. u 65 godini. Ostavio je suprugu Juliju. Djece nisu imali.

Iz Fellnerove oporuke vidimo, da je bio doista pravi domoljubni građanin. Ostavio je raznim našim ustanovama lijepe zapise. Među inim gradskim ubogarima 200 for., Hrvatskom sveučilištu 200 for. Vatrogasnom društvu 100 for.. Za gradnju hrvatskog kazališta 50 for., te više manjih zapisa. Za ono doba to su bili znatni iznosi.

Julija Fellner kupila je (ugovorom od 30. travnja 1887.) za 5.500 for. susjednu kuću u Bakačevoj ulici br. 14, koja je prije nosila br. 78. Ta kuća bila je nekad vlasništvo Ane Šek udove iza Antuna Šeka kotlara u Dugoj ulici br. 286 (sada Krvavi most br. 3), koja kuća je bila njegova

još god. 1834. Iza smrti Ane udove Šek koja umre 1886. naslijedilo je kuću u Bakačevoj ulici više nasljednika, koji su ju prodali Julijani Fellner.

God 1899. pristupilo se je uređaju i proširenju Bakačeve ulice. Gradsko zastupstvo na sjednici 7. prosinca 1898. zaključi da se od Julijane Fellner odkupe njene dvije kuće za 30.000 forinti. Rušenje je započeto 1. travnja 1899.

Naša slika je fotografski snimak, koji se nalazi kod Gradskog poglavarstva, i to baš u doba kada je rušenje započelo. Na slici vidimo da je u Fellnerovoj kući na uglu bila trgovina Vjekoslava Budia nasljednika L. Hagenaurera. Na lijevoj strani proteže se Bakačeva ulica. U toj kući bila je trgovina Dragutina Podešve, koji se je preselio u Vlašku ulicu, a sada imade trgovinu u vlastitoj kući u Kuhačevoj ulici br. 2. U istoj kući nalazila se je tada mesnica nekad poznatog mesara Franje Ramera. U kući nalazila se je i brijačnica Gjure Otta, koji je tu radnju otvorio god. 1874. Ott je bio brijač za seljake kojima je bio i liječnik, jer se razumio i u »šrefanje«, (puštanje krvi), a vadio je i zube, dakako sve po 2 do 3 seksera, još onda srebra, a koje su 1900. zamjenili niklasti 10, i 20 filiraši. Sjevernije vidimo kuću Hermine Rober, koja je također istodobno srušena radi proširenja Bakačeve ulice. O kući Rober kao i o obitelji tog imena, donijet ćemo poseban članak. Na desnoj strani Fellnerove kuće vidimo zapadni dio Nadbiskupske palače. Zapadna kula bila je zastrta sa

sklopom ovih porušenih kuća, pa se na slici vidi samo šiljak krova. Danas se zapadna kula cijela vidi, jedino je dijelom zastire ona crvena prikrpina, koja tako kvari harmoniju starih nadbiskupskih građevina. Iza Fellnerove kuće vidimo skele za gradnju zvonika katedrale.

Nakon što su srušene kuće Julijane Fellner, preselila se ona u Preradovićevu ulicu br. 17. Julijana Fellner umrla je 4. lipnja 1906. u visokoj starosti od 82 godine. Kako je umrla bez djece, to su njen imetak naslijedili njeni nećaci potomci trgovca Julija Severinskog.

*

Spomenuli smo da je žena Ferdinanda Fellnera, Julija, bila kćerka katedralskog koraliste Matije Larocha. Prama podacima koje smo mogli sakupiti donijet ćemo kratak životopis obitelji Laroch i njihovih znanaca.

Matija Laroch bio je porijeklom Francuz. Iz bilježaka našeg historičara kanonika Ivana Barlea, vidi se da je Matija Laroch već god. 1825. bio koralista zagrebačke katedrale, dakle još za života biskupa Maksimiljana Verhovca, (umrlog 12. prosinca 1827.). God. 1825. dobio je od Kaptola zajam u 400 for. koji je osiguran sa kućom koju je kupio od nekog Horvata (Glasom § 373. kaptolskog arkiva iz god. 1825).

God. 1832. podnio je na Kaptolu protiv Larocha tužbu Josip Lavezzary, ravnatelj kazališnog orkestra, da je zakasnio u plesnu dvoranu gdje je imao svirati u orkestru prigodom plesa. Lavezzary je radi toga Larocha opomenuo, a on umjesto da se ispriča, javno je Lavezzarya izgrdio i nazvao ga »vagabundom i varalicom«. Pred Kaptolom iskazao se je Lavezzary sa svjedodžbom Geppertove regimente, kod koje da je kroz 10 godina kao muzičar pošteno i vjerno služio. Moli Kaptol da pozove koralistu Larocha da mu dade doličnu zadovoljštinu. Kaptol povjerio je razmiricu kanoniku kantoru Franji Lavinčiću da ju istraži i časno izravna. (Glasom § 166. kaptolskog arkiva iz god. 1832.). Spomenuli smo to, da čitatelji vide kakve je sve jurisdikcije vršio nekada zagrebački kaptol.

Laroch je imao kuću kod Dolnjo kaptolskih vrati. God. 1832. dao je biskup Alagović protegnuti zid do tih vratiju. Tom zgodom zamolio je Laroch da bi mu kaptol probio vrata kod kuhinje i izgradio još jednu sobu. Kaptol nije toj molbi udovoljio. (Glasom § 364. kaptolskog arkiva iz god. 1832.).

Laroch bio je dva puta oženjen. Prva supruga Josipa umre 22. studena 1833. u 37. godini. Zakopana je na groblju Sv. Jurja u samoj kapeli.

14. lipnja 1834. oženi se Laroch sa Terezijom udovom Stella. Svjedoci kod vjenčanja su bili: Zacharia Zelner koralista i Ignatio Hadjur krojački majstor. Terezija Laroch umrla je od sušice 9. svibnja 1856. u 45 godini. Zakopana je na groblju Sv. Tomaša. Sprovod je bio iz kuće na Potoku br. 45, (sada br. 56), koja je bila vlasništvo Larochovog zeta Fellnera.

Od starih koralista zagrebačke katedrale vrijedno je spomenuti Vatroslava Lichteneggera, kome je Laroch bio vjenčani kum.

Lichtenegger bio je vrstan muzičar naše katedrale, pa ima još živućih zagrepčana koji su ga slušali pjevati, a sjećaju se naročito njegovog umjetničkog sviranja na orguljama.

Lichtenegger rodio se 1810. kraj Poličana u Štajerskoj. Kao mladić došao je u Zagreb, gdje je kroz 57 godina radio na glazbenom polju kao orguljaš, crkveni pjevač i učitelj pjevanja. Slavio je i 50-godišnjicu glazbenog rada. Do dolaska Ivana pl. Zajca, Lichtenegger ravnao je sa svima koncertima i glazbenim zabavama. Kao učitelj pjevanja podučavao je i na našem Glazbenom zavodu, pa se ubraja među prve učitelje tog zavoda. Podučavao je i na preparandiji. Iz njegove škole izašli su glasovirač Epstein te pjevačice Malingerica i Vizjakova, koje su se u svojoj umjetnosti proslavili. Kao učitelja pjevanja na zagrebačkoj preparandiji, zamolili su ga pripravnici da im za muški zbor udesi »Lijepu Našu domovinu«, koju je kako znamo god. 1846. uglazbio Josip Runjanin u Glini. Lichteneggerova udesba štampana je god. 1862. u »Zbirci različitih četveropjeva muškog zbora« u izdanju Glazbenog zavoda. Hrvatska pjevačka društva, koja su nakon pada apsolutizma od god. 1860. počela nicati, pjevala su »Lijepu Našu Domovinu«, po Lichteneggerovoj udesbi.

Lichtenegger oženio se je 31. prosinca 1832. sa Anom rođ. Lončar u crkvi sv. Marije. Kod vjenčanog čina bili su svjedoci Matija Laroch i Josef Lavezzary. Izgleda da je kanoniku Lavinčiću ipak uspjelo Larocha i Lavezzarya izmiriti, jer su oni ipak zajednički nastupili kao Lichteneggerovi kumovi iste god. 1832. U popisu pučanstva god. 1857. nalazimo upisanog Lichteneggera Ignatza kao kućevlasnika u Opatovini br. 121 rođ. 28. srpnja 1810. Anu suprugu rođ. 13. prosinca 1809., Heinricha sina rođ. 1834. praktikanta kod Namjesništva, Vugrinčić Dorotheu rođ. 4. prosinca 1790. iz Koprivnice i majku Ane Lichtenegger.

Vatroslav Lichtenegger umro je 15. travnja 1885. u svojoj kući u Opatovini br. 12. Sprovodu prisustvovale su sve škole sa učiteljima, koralisti prvostolne crkve, te pjevačko društvo »Kolo« čiji je Lichtenegger bio osnivač. Ispred lijesa su đaci nosili vijence među kojima su se isticali oni Epsteina i Vizjakove. Pred crkvom Sv. Ivana odpjevali su preparandisti treće godine tužaljku, a na grobu održao je priravnik Zoričić oprostno slovo.

Ana Lichtenegger umrla je još 14. svibnja 1861. i sahranjena je u grobnici franjevačke crkve.

ZELLNER ZAKARIJA rođen 1793. u Dürnholzu u Moravskoj. God. 1810. bio je pomoćni učitelj u Peuzingu kraj Beča. Tu se oženi sa Charlotom rođenom barunicom Rousseau d' Happencourt et de Monselle. Jedan Charlotin brat živio je u ono doba u Beču kao umirovljeni podmaršal.

God. 1823. preseli se Zellner u Zagreb i postaje najprije koralista, a 1825. orguljaš naše katedrale. Svakako je Zellner u Zagrebu bio obljubljen jer je već 1831. postao počasnim građaninom zagrebačke općine. U to vrijeme djelovao je kao kazališni kapelnik te kao regens-chori župne crkve sv. Marka.

Zellner kao upravitelj kora dobivao je od gradske općine godišnju plaću od 70 for., za crkvene pjevače 35 for. God. 1868. zatražio je Zellner povišicu plaće, pa se glede toga obrati na župnika Pogledića. Kako tome nije bilo udovoljeno, napustio je mjesto upravitelja kora. Ovo mjesto bude od 1. srpnja 1868. povjereno umirovljenom učitelju Florijanu Banu, kome je gradsko zastupstvo na sjednici 1. listopada 1868. doznačilo plaću u istoj visini kao što je imao Zellner. (Gradski arkiv br. 6492 iz 1868.).

Glazbu podučavao je privatno pa je u tom zanimanju uspješno djelovao. God. 1857. stanovao je u Skalinskoj ulici br. 25. u kući Franje Jagatića. Kod njega bio je tada podstanar Franjo Košćec remenar o kom smo donijeli životopis u »Zagrebu« br. 11 iz god. 1934.

Zellner umre 8. veljače 1875. u Opatovini br. 124, (sada 6), u dobi od 81 godine. Zakopan je bio na groblju Sv. Petra.

Zellner ostavio je sina Leopolda Aleksandra rođ. 23. rujna 1823. u Zagrebu[2]) Leopold je već u djetinjoj dobi kod oca učio orgulanje te ostalo glazbeno umjeće. God 1849. došao je u Beč gđe je postao glazbeni izvjestitelj. Od god. 1855. do 1869. izdavao je glazbeni list »Blätter für Musik«. Od 1859. počeo je priređivati znamenite historičke koncerte, koji su prestali 1866. usljed nastalog rata[3]). God. 1868. postao je profeso-

[2]) U matici rođenih župe Sv. Marka na strani 183, upisano je da je 26. rujna 1823. kršten Leopold Aleksander Zellner zakoniti sin Zaharije i Karoline Zellner. Kumovi su bili: prisvijetli Gospodin Leopold Pluskl i Ana Demetrovich, krstio ga je kapelan Ignatz Cvetkovich. Iz toga se vidi da su Zellnerovi tada stanovali na Gornjem Gradu, gdje je Zaharija Zellner bio najprije regens-chori u župnoj crkvi sv. Marka. Kasnije je postao orguljašem katedrale, pa se je onda preselio u okoliš Kaptola.

[3]) F. A. Zellner priredio je u Zagrebu dva historička koncerta god. 1864. i to 3. i 10. lipnja. Oba koncerta priređena su u »Dvorani« u Opatičkoj ulici. Zellner je sam nastupio sa izvedbama na harmoniju, pa se je tom zgodom harmonij prvi puta čuo u Zagrebu. Ostale točke izvela je njegova umjetnička družina. Nastupili su djelima glasovitih skladatelja kao: Ivana Seb. Bacha, Josipa Tartinià, Franje Rossia, Mozarta, Schuberta, Schumanna, Rubinsteina i drugih. Ulaznina bila u dvorani za osobu 1 for., na galeriji 50 nč. (»Domobran« br. 14, 15 i 19 iz 1864.).

Na 16. lipnja 1864. priredio je Zellner historički koncerat u Karlovcu. Tom zgodom izvađao je hrvatsku narodnu pjesmu iz XV. stoljeća, te srpsku iz XVI. stoljeća. Ove pjesme dao mu je veliki župan i hrvatski povjesničar Ivan Kukuljević-Sakcinski iz svoje zbirke starih listina.

Prigodom tog koncerta pozdravio je karlovački »Glasonoša« Zellnera, kao našeg glasovitog zemljaka, lijepom pjesmom.

rom nake o harmoniji na bečkom konzervatoriju, a 1869. vrhovnim tajnikom »Gesellschaft der Musik freunde«, gđe je ostao sve do 1892. U svom položaju na bečkom konzervatoriju uvijek se je L. A. Zellner rado sjećao svog rodnog mjesta Zagreba, pa je to i često spominjao. Mladim Hrvaticama i Hrvatima, koji su na bečkom konzervatoriju glazbu učili, uvijek je rado u svemu pomagao, što se je u kasnijim vremenima rado spominjalo. L. A. Zellner bio je jaka glazbena ličnost u Beču pa je kroz 40 godina zapažljivo uplivao na razvitak bečkog glazbenog života. Za svoj odličan glazbeni rad dobio je više odlikovanja. Na orguljama bio je umjetnik, a na harmonijumu nije mu bilo premca u Beču. Na tom glazbalu izvađao je najteže klasične kompozicije. L. A. Zellner bio je i skladatelj, pa je uglazbio mnogo misa, oratorija, zborova i ostalih kompozicija za orgulje, glasovir i cello. Društvo bečkog konzervatorija izabralo je Zellnera počasnim članom. Umro je u Beču 24. studena 1894. (Prama »Narodnim Novinama« od 26. studena 1894.).

[1] U zahvalnici koja je štampana u zagrebačkim novinama ističe Zellner Zagreb kao svoje rodno mjesto. Tu se naročito zahvaljuje ravnateljstvu glazbenog društva, te njegovom predsjedniku Klobučariću, što su mu za koncerat ustupljene društvene prostorije, zatim zboru glazbenog društva koje je na koncertu sudjelovalo pod ravnanjem Lichtenneggera. Članovima: Adeli Mihićevoj, Agrasovoj, Ružićevoj, Oertlu, Švarcu i ostalim. (»Domobran« od 21. lipnja 1864.)

PRIVORA IVAN, rođen je 18. VI. 1838. u Znajmu u Moravskoj od imućnih roditelja. Po želji roditelja pođe u samostan Benediktinaca, gdje je imao biti zaredjen kao samostanac. Taj poziv međutim nije mu se sviđao pa je pošao u Beč svome stricu poznatom svratištaru, gdje je izučio svratištarsko i gostioničarsko zanimanje. Nakon višegodišnjeg rada došao je god. 1860. u Zagreb i stupio kao poslovođa u svratište »k caru austrijskom«, koje se je nalazilo u kući u Ilici br. 4, gdje je danas u adaptiranoj kući veletrgovina Kastner i Öhler. Zatim je otvorio god. 1875. gostionicu »Zrinjskom banu« na Zrinjevcu, kamo je zalazilo otmjeno zagreba-

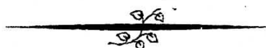
čko općinstvo. Privorova gostiona bila je u kući gdje se danas nalazi kavana »Zagreb«. God. 1880. postao je zavičajnikom grada Zagreba.

Ivan Privora je bio veoma obljubljen među zagrebačkim gradjanstvom, pa je i među svojim poslovnim drugovima uživao veliki ugled i poštovanje. »Zadruga svratištara, kavanara, gostioničara i krčmara« u Zagrebu izabrala ga je za svog tajnika, pa je tu čast od god. 1870 do 1895. požrtvovno izvršavao, dakle kroz punih 25 godina. Kada je u Zagrebu god. 1869. osnovano vatrogasno društvo Privora se 14 po redu prijavio kao izvršujući član. Kao vatrogasac revno je izvršavao dužnosti »rojnika«. Za stečene zasluge na polju vatrogastva dobio je za 40 godišnji rad »zlatnu medalju za gradjanske zasluge«.

Nakon što je napustio gostionicu god. 1871. dobio je dozvolu za zavod za posredovanje službe konobara i konobarica zagrebačkim gostioničarima i kavanarima u Gundulićevoj ulici br. 931. Taj je posao napustio god. 1915. Od god. 1886. vodio je i posredovni posao za gostioničarsko društvo u Margaretskoj ulici br. 6.

Ivan Privora umro je 1. srpnja 1934. u starosti od 96 godina. Ostavio je sinove Dragutina, poznatog trgovca cipela i Julija, uvaženog zagrebačkog urara i zlatara u Ilici br. 4.

Julije Privora je član društva »Zagrebčana«.

Gamberl:

IZLET NA VINOGORU

Kada je pod jesen lanjske godine naš dragi predsjednik Tomica bio na Vinagori, zanesen ljepotom i čarima toga kraja Hrvatskog Zagorja obećao je tamošnjem upravitelju župe velečasnom gospodinu Ivanu Vukini, da će naše društvo prirediti u proljeće 1936. jedan izlet. Riječ se morala iskupiti!

Prema zaključku odbora, određen je kao dan izleta 24. svibnja o. g. Premda je cijeli tjedan prije toga padala kiša s neumornom žestinom, pa opet na mahove prestajala, te je još u subotu nebo bilo zastrto tmastim oblacima, a stanje u atmosferi je bilo očajno, — ipak se hrabro izletničko društvo nije dalo smesti u svojoj čvrstoj odluci.

Točno prema dogovoru sastali smo se ispred zgrade Hrv. Sokola, gdje nas je čekao autobus, te smo 10 minuta prije 7 sati krenuli na put. Vrijeme je bilo tmurno. Što smo se više odmicali od Zagreba prema Hrv. Zagorju, oblaci su se počeli sve više povlačiti sa svoda nebeskog, plavilo sa neba sve više širilo, dok konačno nije zasjalo sunce. Promatrali smo, kako se sunce igra s oblacima.

Zlatno klasje na poljima blistalo je na suncu, a livade na jutarnjoj rosi. Priroda je oživjela, »macan« je izvršio svoje jutarnje zanimanje. Na širokom lišću trave nižu se srebrnaste kapljice poput biserja. Cvijeće je otvorilo svoje latice i pokazivalo svoje šarolike glavice. Pred nama se steru poput zelena saga prostrana polja i livade. Sva se lica razvedrila, promatrajući prirodnu krasotu naše Hrvatske Švice.

Za vrijeme vožnje pripovijedalo se, debatiralo, razgovaralo, izmjenjivale se misli i utisci, padale ideje za buduće izlete, pričali se vicevi. Vrijeme je bilo prekrasno. U ostalom, kamogod se okreneš ili pogledaš, svagdje ti se oko nasladjuje prirodnim ljepotama. Svrneš li okom u dol, na polja, livade i dolove ili na brežuljke, svaki čas eto ti nove panorame, u kojoj upravo svatko mora uživati, ako imade i malo smisla za prirodu.

Ugodnom vožnjom stigli smo u 9 i četvrt sati do raskršća puta na Vinagoru, koja nam se činila kao na dohvatu. Tu su polja, njive, vinogradi, tamo na brežuljku po koja kapelica.

Trebalo je uprijeti sile, da se strminom uspnemo do samog vrha, na kome je svetište Majke Božje Vinagorske. Taj najljepši kutić Hrv. Zagorja okružen je sa sviju strana visokim i šumovitim brdinama. U znoju lica penjali smo se gotovo pola sata. Sunce nas je sve više žarilo i grijalo, no s vicevima i zanimljivim razgovorom svladasmo i tu strminu i izadjosmo na ravnjak. Zrak primjetljivo titra nad užarenim kamenjem, zrak miriše od trava i raznog cvijeća.

Na visokom brdu koči se stara crkva M. B. Vinagorske. Zvonik joj se uzdiže visoko.

Na vrhu brijega bio je neočekivan doček — Marijina kongregacija, katol. žene i muževi, križari sa zastavama, školska djeca sa hrvat. zastavicama i glazbom. Tu osjetismo nerazdruživu vezu, koja spaja ljude s njihovom zemljom, pa bila ona kako jadna, zapuštena i siromašna. Domaćin veleč. g. Vukina pozdravio nas je dobrodošlicom, punom zanosa i zadovoljstva, kakvo može izbijati samo iz srca poštenog čelik — Hrvata, s kremenom vjerom, izdržljivošću i sa golemom ljubavlju za svoju rodjenu grudu. Njegove smo riječi osjećali kao topli zagrljaj, kojim nas mila naša domovina Hrvatska prigrljuje u svoj materinjski naručaj. Naglasio je medju inim: »Gledajući u Vama predstavnike »Društva Zagrepčana«, te sinove hrv. Zagreba, koji je centar svih nas Hrvata, uvjereni smo, da taj današnji Vaš posjet imade svrhu zbliženja sela s gradom, — siromašnog, ali poštenog Hrv. Zagorca s predstavnicima uglednog društva, za bolju budućnost hrvatskog naroda. Živjeli«! Zatim su uslijedili pozdravi sa strane predstavnica Mar. kongregacije i katol. žena, predstavnika katol. muževa i križara. Zahvalio je svima naš dični predsjednik. Doček nas je silno iznenadio. Glazba je svirala rodoljubne pjesme, te smo svi zajedno zapjevali »Lijepa naša domovina«. Taj je doček mnogima izmamio suze na oči.

Praćeni glazbom, okruženi prisutnima kod dočeka prošli smo kroz crkvu, gdje je iza kratkog odmora kućedomaćin odslužio sv. misu. Oltari i crkva bili su urešeni svježim zelenilom, što je zasluga čč. ss., koje to kao

vjerne službenice M. B. Vinagorske čine kroz cijelu godinu. Orgulje su svirale, na velikom žrtveniku bijaše mnogo svijeća i cvijeća, a sam domaćin došao je u svečanom crkvenom ruhu. Živa svjetlost sinu oko oltara, te se stvori sjajno čarobno kolo, a u tom kolu blistaše usred plamena lik M. B. V., sipajući oko sebe zrake čudesne moći. Oči naše bile su uprte u lik, a molitva se naša dizala pred prijestolje Svevišnjega, da nam uzdrži sretnu i blagoslovljenu lijepu našu Hrvatsku. Cijela crkva, staro i mlado, muško i žensko i dječica, svi smo pjevali zajedno krasne pjesme« Zdravo djevo Kraljice Hrvata« i »Do nebesa nek se ori«.

Negdje u 16. stoljeću, ako ne i davno prije, stajao je na Vinagori, medju samim vinogradima grofova Ratkaj, kip Majke Božje s djetetom. Narod, koji je dolazio na rad u vinograde, prolazeći mimo kipa, pomolio bi se pred njim i utekao se u pomoć Majci Mariji. Kako su kmetovi sve više počeli štovati taj kip M. B., pobrinuli su se, da se kip što bolje sačuva i da se stavi pod krov. Tako je bila načinjena mala kapelica. S vremenom su grofovi Ratkaj podigli veću i višu kapelu i u nju smjestili kip Majke Božje, koju su ljudi počeli nazivati Majka Božja Vinagorska. Narod je počeo sve više hodočastiti k toj kapelici, pa kako su se mnogima ispunile molitve i zavjeti, brzo se raširio glas o pomoći M. B. Vinagorske, i Vinagora je postala hodočasničko mjesto. Zavjete su obavljali ne samo kmetovi, već i plemići, vlastela, baruni, kanonici, pa i hrvatski banovi. Iz knjige, koja se danas čuva u arhivu na Vinagori, razabire se, da je naj-

više milosti i uslišenja bilo u 18. stoljeću, osobito izmedju godine 1740. i 1760. Hodočasnici su dolazili iz svih okolišnih župa Zagorja i Štajerske, čak i iz Prekomurja i okolice Maribora i Ptuja.

I kip Majke B. Vinagorske imade svoju povijest. Sadašnji je kip još iz godine 1652. Imade mu dakle blizu 300 godina. Taj je kip do nedavno bio zabačen na tavanu kapele, a mjesto njega postavljen drugi kip Majke Božje. Pisac kronike veli, da su zagovori prestajali i narod počeo sve manje dolaziti na hodočašće. Po nalogu zagreb. biskupa Borkovića potražili su stari kip i opet ga postavili na glavni oltar crkve. Štovanje i zazivanje se obnovilo, a hodočašća su došla ponovno do cvata, kao i u 18. stoljeću.

Crkva M. B. V. dobivala je tijekom vremena oblik, koji i sada ima. Srednja ladja i zvonik podignuti su do godine 1707. Za par godina prigrađena je desna kapela sv. Valentina. Onakva crkva bila je godine 1713. posvećena. Posvetio ju je biskup iz Senja Adam Benedikt grof Ratkaj, koji je bio rodom iz Velikoga Tabora. Grofovi su naime Ratkaji bili najveći dobrotvori te crkve, koja je bila na njihovu području. Kasnije je sagradjena i s lijeva kapela presv. Trojstva. U kutove prije svetišta smješteni su oltari: desno Triju Kralja, lijevo Sviju Svetih. Tako je crkva dobila pet oltara, koje još i danas imade.

Krasne su arkade sagradjene prije dvadeset i pet godina brigom župnika Mihaela Lackovića. Blizu glavnoga ulaza stoje kule. U kulama su oltari sv. Roka i sv. Florijana. Cijela crkva i arkade izgledaju, kao crkva opasana utvrdama sa dvije obrambene kule. (Glasnik M. B. Vinagorske, god. IV. br. 5, strana 5—7).

Iza sv. mise razgledavali smo okolicu. Oko crkve iznenadjuju pod svodnim lukovima mnoge slike po zidovima, koje prikazuju razne slučajeve ozdravljenja zagovorom M. B. Vinagorske. Na slikama je ispisan odozdo cijeli dogadjaj.

Krasan, da divotan je pogled! Vrijedno je popeti se na uzvisinu. Cijelo Hrv. Zagorje prostire se pred nama kao na dlanu. Diviš se krasnim slovenskim planinama. Lijep je pogled na Podčetrtek, Sv. Gore, Zagrebačku goru itd. Položaj prekrasan. Selo je raštrkano, a njegove kućice, sive kolibice pod crnim krovovima rasijane su po brežuljcima i valovitim humcima, »ne moreš prav znati, je l hiža il klet!« Mi Hrvati imademo krajeva, koji treba da nas svojom prirodnom ljepotom i veličinom narodne duše, trajno privlače. Žalili smo, što Vas nema s nama više, da gledate, da oko pasete po rajskim predjelima lijepe naše domovine.

Pošli smo k objedu oko 12 sati. Kako se slatko jede, znade svaki onaj, koji je gorom putovao, a pogotovo, kada se već dovoljno nasrkao svježega gorskog zraka. Raspoloženje za vrijeme ručka bilo je gotovo bratsko i drugarsko, jelo smo podijelili medjusobno, a dobra je kapljica

razigrala naša srca. Svi su htjeli biti govornici! Nazdravljalo se izmjenično »Društvu Zagrepčana«, gradu Zagrebu, majci domovini Hrvatskoj. Dakako da nije uzmanjkalo niti skupno slikanje. Bilo je smijeha kod dogovora s gluhonijemim, kako imade izvršiti snimku. — Upis u knjigu posjetnika na Vinagori uslijedio je uz prigodnu pjesmicu: (Maksa)

Vinagora, strma strana,
Cilj si bila Zagrepčana,
Teškom mukom gor smo došli
Majki Božjoj Vinagorski.
Hvala Njoj i Njenom Sinu
Da smo došli v tu visinu.
Uživamo u tom kraju,
Koji sliči zemskom raju!

Za vrijeme objeda svirala je glazba razne davorije.

U 4 sata vraćali smo se, praćeni glazbom, prema povratnoj autobusnoj stanici. Sunce se već bilo naklonilo k zapadu i rasvjetljivalo livade uz sela. Na rastanku je otpjevana hrvat. himna, sa željom za sretan povratak, a još više — do skorog, ponovnog vidjenja na Vinagori! Poklici i mahanje rupčićima i zastavicama pratilo nas je sve do zaokreta, dok nam nijesu s vida nestali.

Najsrdačnije zahvaljujemo na ljubeznom gostoprimstvu našem domaćinu, čovjeku, koji je inicijator gradnje sirotišta za hrvat. zagorsku sirotinju na Vinagori, vatrenom rodoljubu, izvrsnom organizatoru. Iz svake njegove riječi odrazuje se iskrena i poštena duša duhovnog pastira, koji budnim okom prati svaki dogadjaj i razvitak svojih župljana.

Eto nas u Zelenjaku, pred spomenikom pjesnika »Lijepe naše domovine« Antuna pl. Mihanovića, koji je uzvišenom pjesmom pokazao cijelom svijetu, kako Hrvat znade ljubiti svoj mili dom. Ta se pjesma krili po tihom hrvatskom prigorju i na žalu hrvatskoga mora, svagdje gdje kuca hrvatsko srce.

Nebo bijaše jasno, i posuto sjajnim zvijezdama, medju kojima je plovio pun mjesec i osuo svoje blijedo svijetlo po tihoj i veličajnoj prirodi. Polja, njive, šume, seoca, posrebrio je taj vjerni pratilac putnika.

Večera je bila u Kraljevcu na Sutli, a u 11 sati vratili smo se sretni zadovoljni svojim kućama. Svima nama ostat će u duši neizbrisiv i nezaboravan dojam, što ga učiniše prirodne krasote i dobri narod naše lijepe domovine.

Varaždinske Toplice — biser hrvatskoga zagorja

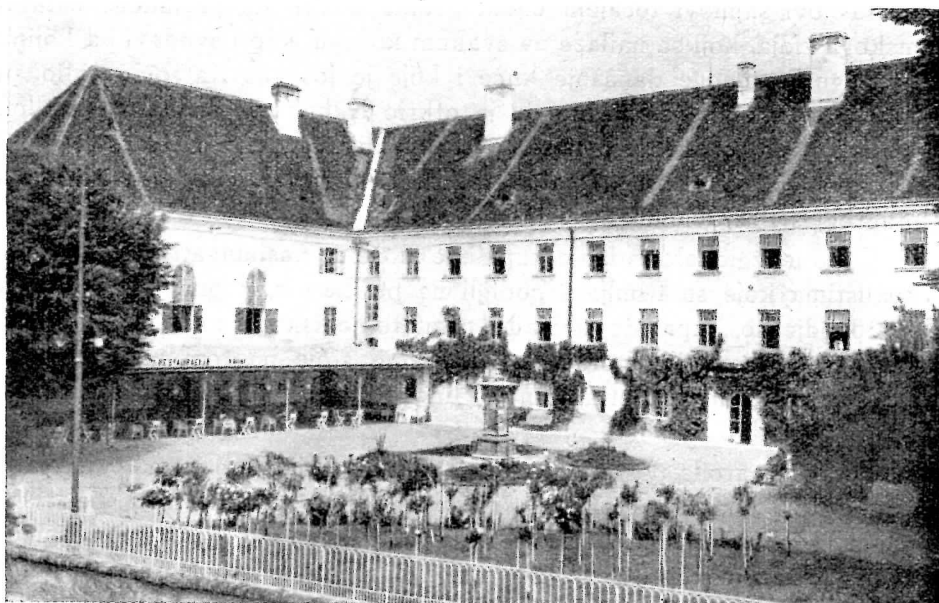
Mi Zagrepčani moramo si biti potpuno svijesni, da nam je u prvom redu sveta dužnost posjećivati svoje prelijepe hrvatske krajeve i u toj svojoj zemlji trošiti svoj novac, jer samo tako ćemo pomagati i pomoći svojem mukotrpnom i od svega zla napaćenom narodu. Dužnost nam je da i upoznamo sve krajeve naše hrvatake domovine, svaki kraj njezin zadiviti će nas i mi ćemo doći do osvjedočenja, da nijedna država, nijedan drugi narod ne obiluje takvim nigfdje vidjenim prirodnim krasotama, kao što to ima naša predraga Hrvatska. I možda da nije tako lijepa ne bi pohlepni osvajaüi kroz vijekove nastojali, da ju osvoje, da ju zarobe. Svi osvajači i oni najsilniji, propali su, jer se svijestan naš narod mogao, vjerujući u sebe i u svoju budućnost, odhrvati i skršiti moć i jakost i onih najjačih i najvećih, ali je pri tom naš narod materijalno stradao i trpio. Treba mu sada oporavka. Skupimo se stoga, dragi Zagrepčani, stisnimo svoje redove i trošimo svoj novac samo u svoj hrvatskoj zemlji. Posjećujmo svoje krajeve, a u prvom red unaše, od prvih naših pjesnika opjevano Hrvatsko Zagorje, koje nam je najbliže i najdraže, gdje živi i prebiva najhrvatskiji naréod, taj vječni branič i čuvar naših granica. Kad nam komu od nas treba oporavka i liječenja ,to će sve naći i dobiti doma kod nac, a ponajprije u našim zagorskim Toplicama, medju koje u prvom redu spadaju Varaždinske Toplice, vlasništvo našeg zagrebačkog Prvostolnog Kaptola, gdje ćemo u prelijepom tom kraju naći lijeka svom napaćenom tijelu, a osvježenja duži svojoj.

Da bolje upoznamo Varaždinske Toplice, priopćit ćemo opis prošlosti i sadašnjosti, koji smo primili od tamošnjeg našeg prijatelja Zagrepčana Mr. Ph. J o s i p a Č a b r i j a n a, ljekarnika.

* * *

Hrvatsko Zagorje i ako ga od Zagreba dijeli Zagrebačka gora Medvednica ipak je s njime najuže povezano i tvori njegovo prirodno zaledje. Mnogi vlakovi dnevno stižu u grad krcati seljačkim narodom, koji donaša na trg svoje proizvode, dok opet Zagorje romantičnom ljepotom svojega pejsaža, prepunom povjesnih uspomena, starih dvoraca i razvalina, starih prošteništa i crkava, mami mnoge i mnoge izletnike iz bučnoga grada, da potraže odmora i da se nauživu zraka i ljepote uz veselu pjesmu i gostoljubivo srce dobrodušnog i poštenog našeg zagorskog seljaka.

No uz to Hrvatsko Zagorje obiluje i mnogim ljekovitim vrelima, koja su već davno došla na glas zbog svoje ljekovitosti, pa su i od vajkada bila mnogo posjećivana. Jedno od najvećih i najpoznatijih su svakako Varaždinske Toplice.

Njihova povijest siže daleko unatrag. Na više mjesta nalazi se i predpovjesnih tragova. Nalazi novaca traških i ilirskih gradova i kraljeva svjedoče nam, da je ovdje bila razvita trgovina. Oko godine 30. pr. Krista potpadoše pod rimsko carstvo za cara Oktavijana Augusta. Kraj je nastavljalo pleme Jasa, kojima se kasnije sasvim izgubio trag u uredjenju provincije Panonije, tek im se sačuvao spomen u rimskom imenu terme, koje su se zvale Aquae Jasee. Rimljani su mnogo cijenili termalna kupališta, pa su i mnogo doprinesli njihovom uredjenju. Tako su i Aquae Jasee lijepo uredili i izgradili, pogotovo pak u drugom vijeku za cara Trojana, Marka Aurelija i drugih. Postradale od požara dade ih car Konstantin Veliik opet nanovo podignuti i urediti sa svim ukrasima i trijemovima, kako su bile prije katastrofe. Upravno su potpadale pod općinu Ptujsku, gdje je bilo sjedište XIIII. rimske legije, pa se je i ta općina mnogo brinula oko njihova uredjenja.

Mnogi tamošnji visoki činovnici i vojna lica liječili su se ovdje, kako nam svjedoče mnogi kameni natpisi, do danas sačuvani.

Česti ratovi koje je car Konstantin morao voditi protiv mnogih barbarskih plemena, koji prodirahu kroz sjevernu državnu granicu, sigurno su ponukali cara da obnovi požarom postrado kupalište i naselje, gdje je valjda i osobno boravio, pa da mu i ekonomski pomogne, dade mu tjedne sajmove i to svake nedjelje tokom čitave godine. Sigurno je mnogo ranjenika, invalida i veterana liječilo tada ovdje svoje rane i bolesti.

Baš ovi sajmovi tečajem cijele godine dokaz su, uz mnoge ostatke rimskoga zidja, koji se nailaze na svakom koraku, kao i svodovi na kojima su podignute mnoge današnje kuće i koje je još nas Katančić vidio, pa konačno velika nekropola što ju je otkrio Kukuljević sa Mac Donellom god. 1867., da je ondašnje naselje uz kupalište moralo biti dosta veliko i da je stajalo na cesti, koja je spajala Mursu (Osijek) preko Joviae (Ludbreg) s Postoviumom.

Kako je izgledalo tadanje kupalište možemo naslućivati prema drugim kupalištima koje su Rimljani podigli na pr. Leptis Magna, Aachen i dr. Mjesto gdje se kupalište nalazilo poznato je iskopinama, ali je daljnje istraživanje nemoguće poradi zgrada, koje stoje na tom mjestu. Veliki zidani kanali te mnoge mramorne i glinene ploče iskopane na tom mjestu, daju nam približnu sliku.

Seobom naroda nestaje spomena Varaždinskim Toplicama. Vjerojatno je i mjesto i kupalište porušeno i popaljeno u općem metežu. Tek 1181. godine iz jedne povelje Bele III., koji je presudjivao jedan spor izmedju župana važardinskog Belca i njegovoga nasljednika Moćmera, te Kaptola Zagrebačkoga saznajemo, da je ban Aleksije, koji je banovao negdje izmedju god. 1117. do 1130., pretrpio je kao vojskovodja hrvatsko-ugarske vojske težak poraz od Mlečana kod Zadra. U toj vojni pogibe mnogo hrvatskoga plemstva, pa valjda medju ovima i banov sin. Dakle je to darovanje moglo uslijediti negdje iza te bitke.

Kaptol Zagrebački postavši vlasnikom velikog topličkog imanja i kupališta, imao je mnogo neprilika i borba za toplički posjed. Mnogi susjedni plemići i vlastele nastojahu što silom što parnicama ugrabiti mu ga. Stoga je Kaptol bio prisiljen već god. 1376. podići u Toplicama tvrdi grad za obranu svoju i zaštitu svojih podanika. Tako je već spomenuti župan Belec, pa Moćmer oteo Kaptolu Toplice, zatim biskup zagrebački Stjepan II., plemići od Slunja, miljenik kraljice Barbare kalnički kastelan Sigismund Neuhausel, pa Turoci i Bačani. Kasnije dade i Nikola Zrinski dáva puta po Zagrepčaninu Matiji Skeliću Toplice zauzeti i opljačkati. Mnogo su štete učinili Kaptolu plemići kapelski kao i u vojnu krajinu naseljeni Vlasi, koje je tek za Marije Terezije upokorio general Trautmannsdorf.

Za vrijeme turskih ratova je Toplički posjed i okolica više puta postradala, pogotovo pak godine 1553., kad je Ulema paša bosanski zauzeo Koprivnicu i udario na Križevce i Kalnik, te godine 1565. od Mustafa paše Sokolovića. No Toplice nikad ne zauzeše. Ipak je kraj toliko opustio, da je Kaptol morao oko godine 1600. bjegunce iz ostalih hrvatskih krajeva na svojem posjedu kolonizirati, oprostivši ih više godine od svih podavanja. Toplički se pak banderij u turskim ratovima više puta junački borio, po-

gotovo pak kod Dubice, Siska i Novog Zrinja, pa su i imena učesnika sačuvana.

Kakova su kupališna postrojenja u to vrijeme postojala ne znom. Oko god. 1600. bila je jedna po svoj prilici drvena zgrada sa odjeljenjima za plemiće i puk te muškarce i žene. Kupalište je imalo svoje »barbire« koji su bolesnicima puštali krv i želu, no bilo je uvijek borbe sa »nadribarbirima«, koji su taj obrt tjerali nepovlašteno. Veći interes počeo se posvećivati Toplicama tek u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Tada je po nalogu cara Josipa II. posebno povjerenstvo, koje je vodio barun Cranz, ispitalo sva mineralna vrela u monarhiji. Kako je poslije karlovačkog mira prestala za Hrvatsku turska opasnost, to su i oko Topličkoga grada nasipi i bedemi srušeni i šančevi zatrpani, pa je podignuta jedna manja gostinjska kuća uz tadanje kupalište, dok su bolji gosti iznajmljivali sobe u vlastelinskom gradu. Intenzivnije počeše se Toplice razvijati od god. 1820. dalje, pa su od to doba prve i vodeće Toplice u Hrvatskoj. Tada se je najbolje društvo Hrvatske, Štajerske i Južne Ugarske sastajalo ovdje, pa je i godine 1840. i 1841. napuljska princesa i snaha francuskoga kralja Karla X. vojvotkinja de Barry, bila na liječenju, za koju je i posebno kupalište sagradjeno. Od toga doba dalje izgradjivane su sve kupališne zgrade i postrojenja, koje Toplice imaju, pa je konačno 1906. podignuta elegantna zgrada Josipove kupelji i hotela, na mjestu nekadašnjega sirotinjskog kupališta starog »Josefsbada«, koje je te godine porušeno. Iza rata pokazale su se velike potrebe na sobama i kabinama, pa je 1922. sagradjena po zagrečkom gradjevnom poduzetništvu Ing. Kaiser i Šega sa vrlo shodnom razdiobom nastamba gradjanske kupelji, zvana »Lovrova kuplje«, dočim se sada pristupilo radovima za podpuno preuredjenje i moderniziranje Konstantinove zgrade, te je u osnovi i izgradnja novoga kupališta sa svimu redjajima moderne balneoterapije, te otvorenim plivačim bazenima. Danas kupališni hoteli raspolažu sa preko 220 soba i 75 kabina za kupanje ,te dva bazena u pučkom kupalištu, dok cijele Toplice mogu primiti i preko hiljadu gostiju dnevno.

Vrelo obiluje u tolikoj mjeri vodom, da se kapacitet Toplica može još mnogostruko povećati. Toplička voda je sumporna radioaktivna terma sa 59° C. toplote i miriše jako sumporovodikom.

Liječenje se vrši kupanjem i pićem, osobito je pak djelujuće sumporno blato. Upotrebljuje se sa osobitim uspjehom kod rheume, gihta, ischiasa, raznih artritide, posljedice fraktura i ozlijeda, zatim kod raznih ekscema, bolesti kože, ženskih bolesti i t. d. Toplička voda je jedna od najdjelotvornijih ne samo kod nas ,nego i u cijeloj srednjoj Europi.

Položaj Varaždinskih Toplica je vrlo povoljan, ležeći na podnožju Topličke gore, koja ih štiti od jakih sjevernih vjetrova ,dok s juga opet

zatvara dolinu rijeke Bednje Kalnički masiv, u kraju bogatim starim šumama, tako da je klima vro ugodna i zdrava, pa dobro uspjeva voće i vinova loza i boravak je ugodan. Lijepi veliki perivoj produžuje se sve do vrha Topličke gore. Iz lijepog izletišta Tonimir, nekad dvorca Antuna pl. Kukuljevića i stpjecišta Ilirskih prvaka, gdje je i Ivan Kukuljević spjevao prvu hrvatsku dramu »Juran i Sofija«, sa prakrasnim izgledom na cijelu dravsku nizinu i Medjumurje do sniježnih alpskih vrhova i Balatona. Lijepa je šetnja i na vrh Ljublje (556 m) i nešto duže ture dalje do Kalnika.

Od rimskih spomenika spomena su vrijedni mramorni relijefi na vijencu glavnoga vrela, prikazujući mitološke zgode ,kao i natpisne ploče s lalovima i nimfom na ulazu u park, sve dijelovi Nymphaeuma podignutog po općini Ptujskoj oko godine 160. po Kristu, zatim relijef s tri nimfe u Konstantinovoj kupelji, gdje je i glasovita ploča cara Konstantina, kao i mnogi drugi. Stare župne crkve spominje se početkom XII. stoljeća, stara gotska gradjevina no nema osim dva krasna mramorna barokna altara od Robbe iz stare zagrebačke katedrale, drugih spomena vrijednih starina. Kapela Sv. Duha, takodjer stara gradjevina, opasana je starim tvrdjavnim zidom i strelištima. Ovdje je grob Antuna Kukuljevića.

Vlastelinski dvor djelomično još iz god. 1376., pregradjivan je više puta. Današnji oblik dobio je god. 1695., dok mu je pročelje kasnije preinačeno. Pučka škola postoij u mjestu još iz godine 1473., pa se broji medju najstarije škole u Hrvatskom Zagorju. Samo mjesto broji oko 1200 stanovnika, najviše zemljoradnika. Ima nešto obrta i nekoliko dobrih trgovina. Za Bachovog apsolutizma bilo je ovdje sjedište Bezirkshauptmannschafta, no kad su ustrojeni kotari bude sjedište oblasti premješteno u Novi Marof. Nepopravljiva je šteta, da nije zagorska željeznica, kad je gradjena, provedena kra jnašeg mjesta. Za žaliti je, da se moglo dopustiti da i pruga Varaždin—Koprivnica, koja se upravo fradi nije dotakla Toplica, nego ga je 6 km dalje obišla i ako bi veliki osobni promet, a i izvoz iz ovdašnjih šuma, gdje radi više drvnih industrija, kao i ugljenom, znatno podigli prihode pruge. Ipak su ceste u zadnje doba popravljene, pa se autobusima lahko i udobno ovamo dodje.

Varaždinske Toplice poznate su svojom izvrsnom ljekovitom vodom daleko izvan granica naše domovine i mnogo posjećivane od inostranaca. Godišnji posjet u kupalištnim hotelima dosiže do 4.000 posjetilica, dok sa seljacima, koji dolez na liječenje i puštanje krvi, dosiže taj broj i 20.000 godišnje.

Spectator:

Šetnje gradom dokonog purgera

(Nastavak.)

41. Najamnina za vodomjer plaća se: ad infinitum. Tko jedan vodomjer rabi nekoliko godina, već ga je odavna platio, pa ipak uvijek dalje plaća. Ne bi li se uvelo, da kad netko in kontinuo plaća x dinara i kad je defakto vrijednost ure isplatio, da bar dalje neplaća »kiriju« ili kako se prije reklo: najamninu? Pa neka bi makar vodomjer, plinomjer (što li je već) i ostao vlasništvom poduzeća, ali bar da se potrošač koji ga je zapravo kupio, oslobodi daljnjeg plaćanja kad napuni svotu.

42. Ulaženje u tramvaj: trebalo bi ublažiti striktni i intolerantni propis o ulazu straga izlazu sprijeda, onamo, da se kaže: Ulaženje u kupé kola, lih u svrhe izlaženja, nije propisano. Dakle samo oni koji već jesu ušli kroz vrata u kola, imaju sprijeda izlaziti, oni pak koji su morali, n. pr. zbog prenatrpanih kola ostati na stražnjoj platformi, da nebi morali zadržavati čitav promet i krenuće kola dalje, samo zato da bi se uzmogli kroz prepuna kola progurati u kupé i onda dalje skroz do naprijed van. Sve dakle: cum grano salis! U ostalom praksa je to odavna riješila!

43. Policiste o podne iza mijenjanja službe, napune kola i smetaju publiku kod izlaženja sprijeda. U Beču n. pr. u to doba polaze po jedna policijska kola u svakom pravcu sa natpisom: Polizeiwagen, koji većinom i ne staje na stanicama. Mi smo i tu još provincija.

44. Klupe! Prije je bilo posvuda klupa. Sada ih n. pr. na Deželićevoj ulici. gdje ih je bilo izmedju kestenova, nema. Medvešćak zapravo je jedna 43 m široka promenada. Tu bi se jako lahko moglo uvrstiti n. pr. kod onih na svakih 20 m ispuštenih poprečnih prelaza (široki su oko 3—4 m) i to u smjeru ne uzdužnom, (jer tad bi smetala ulazima u kuće), već popriјeko, dakle okomito na dužinu ulice, po jedna klupa. Tamo je zelenilo, lijepo je mirno, prometa nema jer to pada u parkirane »štrajfene«, pa zašto ne bi tamo bila po koja klupa? Medvešćak je dug kilometar, mnogi bi htio da sjedne, ali kamo?

45. Lijepo je što se drvoredima i nasadama posvećuje u novije vrijeme veća pažnja, pa tako neće biti na odmet skrenuti pažnju na neke sitne nedostatke:

Na raskršću Medvešćaka i Gregorjančeve ulice pred onom žutom dvokatnicom bila su uginula 4 stabla, pa su 3 od njih obnovljena: ovaj put začudo za promijenu: NE javorima, već dvije žalobne vrbe, jedna topola. Manjkajući 4. — tu topolu na sjeveroistočnom ćošku valjalo bi isto zasaditi, jer mjesta tamo ima.

Upravo vandalskim načinom netko je nedavno posjekao ona dva prekrasna, stogodišnja jablana s obe strane one kapelice blizu krajnje stanice tramvaja na Ksaverskoj cesti. Ti su bili pravi znak onoga malog posvećenog mjestanca! Obnoviti se to može i mora, dašto, ali trebat će čekati 100 godina dok narastu onakovi, — možda do momenta kad se bude opet nekome svidilo smaknut ih.

Trebat će sve sile uložiti i na to, da se poštedi i krasni 35-godišnji red kestena duž promenadne ceste Medvešćak. Nekome, izgleda, i opet to smeta. Zašto?

46. Uz Filipovićev Prilaz, vapi i Šubićeva ulica za otvorenjem. Slično i Galjufova do Babonićeve, Šrapčeva od Domjanićeve do Eisenhutove, pa lijepa Smičiklasova od Martićeve do Vlaške, Stančićeva od Zvonimirove (odnosno Laginjine) do crkve Sv. Petra.

Album staroga Zagreba

Davno već osjećamo potrebu, da se uščuvaju naši stari zagrebački spomenici, kojima se možemo s pravom ponositi, jer nas Hrvate uvrštavaju u red kulturnih naroda. Žalibože naši stari nisu uvijek imali dovoljno energije da zapreče rušenja, koja su našoj kulturnoj historiji nanjela samo štetu, a nikome koristi. Zašto je tako nemilosrdno reguliran Kaptol porušenjem Bakačeve kule i obranbenih zidova, pa historijski Cistercitski samostan i tolike druge lijepe starine? Koliki je to bio grijeh vidimo iz činjenice, da se kroz 30 godina vode debate oko regulacije Kaptola! I danas bore se dva naziranja, kako da se Kaptol uredi. O tome iznijet ćemo u narednom broju »Zagreba« interesantne poglede prof. arh. Bauera.

Ovdje bismo s pohvalom istaknuli lijepo nastojanje jednog našeg sugrađanina g. Đure Perettija, koji je i sam osjećajući veliku potrebu uščuvanja naših spomenika ovih dana izdao spomen knjigu u formi albuma, sa uspomenama u opisu i slici na onaj Zagreb koji nestaje i kojeg više nema. — Knjiga je velikog kvart formata, te na 44 stranice osim veoma zanimivog štiva, sadrži oko 72 slike starog Zagreba, većinom objekata koji su potpuno izčezli a mladji naraštaji samo naslućuju gdje su isti stajali.

Nakon predgovora donaša pisac 2 tlocrta grada iz god. 1766. i 1892. a zatim prelazi na kratak historijski opis samog grada. — Daljni način opisa veoma je interesantan te bi se moglo reći, da se u ovome slučaju radi o dobrom vodiču kroz Stari Zagreb.

Autor poslužio se je kod sastavljanja opisa djelima Tkalčića, Klaića i prof. Szabo, koji mu je mnogo pomogao i kod izbora slika.

Korice iz chamois antik kartona veoma lijepo harmoniraju sa tamno modrim tiskom i modrom svilenom vrpcom, te se može reći, da je oprema knjige potpuno uspjela.

Svaki Zagrepčanin i Hrvat naći će u ovoj knjizi dragocijen materijal na davnu i slavnu prošlost našeg dragog Zagreba, dok i bez obzira na to, album pretstavlja vrijednu zbirku najboljih slika Starog Zagreba.

Cijena je knjizi Din 40.—, a sa poštarinom i pouzećem Din 8.50 više. — Naručuje se kod: Naklade albuma Stari Zagreb, Zagreb, Opatovina 29.

Mi sa strane uprave društva najtoplije preporučamo ovo djelo i molimo gg. članove da si Album Staroga Zagreba svakako nabave.

Ur.

Izdavač »Društvo Zagrepčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Vodnikova 10. — Uredništvo i uprava Jelačićev trg 6. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska c. 47.